

Litteratur og lesning som fellesskap

Av Gyrid Gunnes

En lukket bok er en død bok. Litteratur som lever er litteratur *i bruk* – lest, diskutert, anmeldt, Som oftest er det å lese noe vi gjør alene. Litteraturens bruksmåte er da den stille samtalen med en selv – egne tidligere erfaringer, tidligere leste bøker, livets innhold akkurat her og nå. Men av og til er lesning noe som skjer i fellesskap. Da blir ordene noe vi deler – selv om vi ikke nødvendigvis snakker *om* dem.

Noen av stedene der litteratur brukes i og som fellesskap, er den muslimske fredagsbønnen, den jødiske lørdagssabbaten og den kristne søndagsgudstjenesten. Litteratur som leses som en del av religiøse riter, er ofte begrenset til skrift som er gitt status som hellig tekst (koranen, den jødiske Tora og den kristne bibelen). Dette gjør at koblingen mellom fellesskap, hellig rom og hellig tekst er svært sterk – ikke bare fordi den har en tusenårig historie, men også fordi den vedlikeholdes over hele verden, når mennesker møtes i disse sammenhengene. Kraften i denne koblingen bærer i seg et stort kunsterisk potensial. Når ritenes elementer – fellesskap, rom og tekst – stokkes om, skjer det forskyvinger og overskridelser som skaper et rom midt mellom tradisjonell fromhet og blasfemi. F.eks. når Yaya Hassan leser "Voldtag-min krop, før Allah gør det", med samme monotone toneleie og svakt vuggende kroppsbevelse som om han resiterte koranen på koranskolen eller under fredagsbønnen.

Et annet eksempel på en slik omstokking av fellesskap, hellig rom og hellig tekst skjedde 11. april 2015 i Jakobs kirke i Oslo under performansen *Nattens lys*. Det var ikke Bibelen, men Gunvor Hofmos lyrikk som ble lest i fellesskap gjennom en hel natt i et hellig rom.

Denne dagen hadde jeg vært på min første ultralyd i min første graviditet. Legene fant et embryo som var ti ganger mindre enn det som var normalt. Det ble ikke noe ultralydbilde å ta med hjem og henge på kjøleskapsdøren. I stedet kom beskjeden om at dette livet ikke var levedyktig, og at jeg måtte forberede meg på spontanabort. I tolvtiden om natten gikk jeg ned til Jakobs kirke, der scenekunstnerne Christina Lindgren og Liv Kristin Holmberg, ledet de fremmøtte gjennom utallige lydbåndopptak av lesninger av Hofmos dikt. Mellom lesningene delte en poet, en overlevende fra Utøya, en psykiater og andre sine tanker om hvordan de møter mørket sine egne liv. To ganger i løpet av natten ble det servert suppe. På gulvet var det teppe og puter, slik at man kunne ligge eller sitte. Lindgren og Holmberg ga smerten i Hofmos dikt tilbake til dem som lever sterkest med den: blant dem som hadde lest diktene inn på bånd var mennesker som på forskjellig vis sliter med sosial marginalisering og sykdom: Gjester i Kirkens Bymisjons åpne gatekirke eller pasienter på Gaustad sykehus. Time etter time lød Hofmos dikt i kirkerommet. Ordene hennes ble kropp i våre kropp. Noen var våkne hele tiden. Andre sov innimellom. En mann hadde med seg en koffert og lå og sov gjennom natten. Vi var sammen, vi lyttet oppmerksomst i fellesskap, det hellige rommet kunne romme oss og natten på teppebelagt kirkegulv. Vi smilte forsiktig til fremmede. Det var her, i denne offentlige, felles bruken av litteratur, at den knuste virkeligheten min begynte å bli puslet sammen.

Jeg husker ikke hvilke dikt som ble lest. Men jeg husker at jeg tydeligere enn før erfarte at Hofmos dikt hele tiden strekker seg mot å nærme seg noe som kan ikke formuleres med ord. I Hofmos tekster er det som om smerten hele tiden kaster opp, fordi et menneskeliv ikke tåler å romme det. I et dikt "Guddommen" (trykket i *Etterlatte dikt*, 1997) formulerer Hofmo en eksistensiell religionskritikk: «Guds navn har aldri nådd meg/(...)/Hans hender har aldri holdt

meg i stormen. Aldri gjorde han meg redd hverken for himmel eller helvete/Ved ham kjente jeg hverken uendelighet eller forgjengelighet eller korsfestelse/. Bare ett navn har nådd meg/Bare en har gjort meg redd for himmel og helvete/bare ved en har jeg kjent uendelighet eller forgjengelighet eller korsfestelse/Så stor skygge at det fyller en hel verden/ kan bare et levende menneske kaste». Erfaring av kjærlighet til et konkret annet menneske har større potensiale for transcens enn religion. Desto større og mer umulig blir tapet: Hele verden blir et tomrom, uten skygger som skaper orden og deler natt fra dag og innside fra utside. Å bryte en relasjon – slik Hofmo selv opplevde da Ruth Maier ble sendt til Auschwitz – spoler skapelsesberetningen tilbake til tiden før Gud sier "bli lys", til kaoset, da tilværelsen var øde og tom.

I Hofmos smerte gjenkjente jeg min egen sorg over å nettopp ha fått vite at livet jeg bar på var dødt, men fremdeles befant seg inne i meg. Hofmos dikt, slik de var valgt ut og lest, var ikke trøst. De stilte opp tapet og sorgen, i all sin skrekkelighet. Og nettopp derfor, fordi de ikke forsøkte å rimeliggjøre eller forminske, kunne de være til hjelp. Fordi de møtte meg der jeg var, kunne jeg legge min egen sorg ved siden av dem, bli knagger jeg kunne henge gråten på. Slik slapp jeg selv å bære alene, tviholde på fortellingen slik at den ikke skal glemmes. Og, ikke minst: vi var mange som lyttet til disse diktene sammen. Vi snakket ikke om dem med hverandre der og da, men ved å være der, ved å holde ut gjennom mange timer, bar vi sammen tyngden av forjævligheten ved å være menneske, ved å være villige til å holde oss våkne gjennom natten og lytte, holdt vi fast ved at dette er sann tale om hva det er å være menneske. I Nattens Lys ble den individuelle leseropplevelse omgjort til et fellesskap – et lest, eksistensielt tolket forsøk på å formulere menneskets grunnvilkår.

På et tidspunkt fortalte Lindgren og Holmberg hva det var ved Hofmos lyrikk som hadde grepet dem. Holmberg snakket om hvordan diktene skapte en virkelighet hvor menneskelige relasjoners utallig brudd transcenderes. Det finnes ingen endelig slutt på båndene vi har til dem vi er glad i. Jeg husker at jeg satt der, med det døde embryoet mitt i meg, og tenkte at dette er det motsatt av hva jeg trenger akkurat nå. Jeg trengte ikke skynde meg å innrede barnerommet. Jeg kommer ikke til å bli mor på terminatoen. Jeg må slippe dette livet som ikke kan bli. Jeg trenger dikt om det å finne en måte å leve med det som er avslutte og endelighet. Men det hadde ikke vært mulig for meg å formulere hva jeg selv trengte av litteraturen, om jeg ikke hadde hørt Lindgrens ord. Gjenkjennelse handler ikke bare om likhet, men også om forskjell, at det settes opp en kontrast som gjør mitt eget synlig på en måte jeg selv ikke kunne sett.

Betydde det noe at lesningen skjedde i et hellig rom? Det hadde vært fullt mulig å gjennomførte Nattens Lys på Litteraturhuset. Det hadde vært både praktisk gjennomførbart og vakkert. Likevel tror jeg valget av sted tilførte lesningen og lyttingen en dimensjon som ville vært fraværende på et litteraturhus. Når diktene ble lest i en kirke, klang kristendommens totusenårige symbolske, rituelle, etiske og intellektuelle arv med, uten at dette trengte å sies med ord. Hofmos dikt står i forlengelsen av kristendommens språk, men de yter også motstand, som i diktet beskrevet ovenfor. Slik ble det mentale rommet for hva som kan sies i en kirke, utvidet. Det ligger en stor rikdom å forskyve tekst og rom, ved å lese sekulære dikt i hellige rom og, og hellige tekster i sekulære rom. Friksjonen som oppstår i denne forskyvningen viser frem den iboende ustabiliteten og det vilkårlige i hva som anses som hellig og hva som er sekulært.

Den ultimate forskyvingen av ritenes elementer – fellesskap, tekst og rom – finnes i Primo Levis øyenvitenskildring fra Auschwitz, *Hvis dette er et menneske*. Når han skal beskrive hvordan han selv og hans medfanger utvikler praksiser for å bevare sin menneskelighet under

umenneskelige forhold, aktiverer han den autoritet som hellig tekst tillegges: «Om kveldene fortalte vi hverandre våre historier, og enten de utspilte seg i Norge, Italia, Algerie eller Ukraina, var de enkle og begripelig historier, som historiene i Bibelen. Og er kanskje ikke dette historier for en ny Bibel?»

.

|

|